

**УДК 378.016:
[811.161.2+821.161.2]**

**Олена Семенов,
м. Київ**

**НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА СКЛАДОВІ
МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ
(на прикладі факультету української філології)**

Упровадження багаторівневої освіти загострило потребу підвищення якості змісту вищої філологічної освіти. Однак, якщо для освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” вироблені змістові, організаційні, методичні, юридичні критерії згідно з державними вимогами, низка питань стосовно поглибленої професійно-орієнтованої науково-педагогічної і науково-дослідницької підготовки на освітньо-кваліфікаційному рівні “магістратура” залишається відкритими. Науковці розкривають окремі питання підготовки магістерських досліджень (М. Краснянський, Г. Токмань), проектування вищої літературної освіти в контексті Болонського процесу (Г. Клочек), досліджують особливості формування мовнокомунікативної компетентності магістрів філологічних спеціальностей (Т. Симоненко). З урахуванням позицій цих учених рефлексії власної професійної діяльності в межах статті зупинимося на особливостях навчальної та наукової складових магістерської підготовки на факультетах української філології вищих педагогічних навчальних закладів.

Ступінь магістра педагогічної освіти і кваліфікацію викладача української мови та літератури, як показує аналіз освітніх докум “бакалавр” (термін навчання – два роки) або “спеціаліст” (поки що, термін навчання – один рік) за умови оволодіння поглибленими фундаментальними, психолого-педагогічними і методичними знаннями інноваційного характеру, досвідом застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних педагогічних і науково-дослідних завдань у галузі середньої і вищої освіти. Досвід показує: однорічний термін навчання в магістратурі не дає яскравого позитивного ефекту.

Окреслимо детальніше особливості навчальної підготовки майбутніх викладачів української мови і літератури. Студіювання

науково-методичних праць, аналіз навчальної діяльності Луганського НПУ, Уманського ДПУ, Переяслав-Хмельницького ДПУ та університетів зарубіжжя, досвід викладання у Глухівському ДПУ показує, що при моделюванні змісту навчання в магістратурі застосовуються професійно та особистісно-орієнтований підходи. Щоправда, їх однобоке використання призводить до певних недоліків. Зокрема, професійно орієнтований підхід, забезпечуючи вимоги якісної підготовки фахівця, не завжди повною мірою враховує індивідуальні можливості й мотиваційно-ціннісну готовність особистості. Особистісно-орієнтований підхід ґрунтується на гуманістичних цінностях і сприяє саморозвитку особистості, однак його недоліком залишається недостатня спрямованість на майбутню професійну діяльність. Отже, найбільш оптимальним напрямом формування змісту навчання в магістратурі є інтеграція названих підходів. Основоположними принципами навчання вважаємо принципи системності, професійної спрямованості, компетентісно-орієнтований, міжпредметних і внутрішньо-предметних зв'язків та інтеграції.

Навчальна програма підготовки магістрів української мови і літератури, як показує аналіз навчальних планів ВНЗ, складається із гуманітарної (25 відсотків навчального часу), спеціальної та науково-практичної (75 відсотків навчального часу) підготовки. На самостійну підготовку магістрів передбачено до двох третин загального обсягу часу, визначеного навчальною програмою.

Основна мета загальнокультурного блоку полягає в тому, щоб представити магістрантам методологічну культуру як підсистему професійного буття людини. Магістр повинен бути широко ерудованим фахівцем в основних галузях гуманітарного знання. Це дозволяє йому орієнтуватися в комплексі світоглядних проблем сучасної науки в цілому, опанувати логіку розвитку наукового знання, психологію наукової творчості, з'ясувати місце сучасної філології в гуманітарному знанні; усвідомити внесок видатних учених у розвиток філології. Отже, важливими в магістерській підготовці є курси філософії та методології філології.

Психолого-педагогічна підготовка включає педагогіку і

психологію вищої школи, основи науково-педагогічних досліджень, комп'ютерні та інформаційні технології в освіті. Успішне засвоєння магістрантом основних досягнень, тенденцій розвитку вітчизняної і зарубіжної психології і педагогіки вищої школи, сутності процесів навчання і виховання у вищій школі, сучасних підходів до моделювання педагогічної діяльності, форм організації навчального процесу, педагогічного проектування і педагогічних технологій, вікових особливостей юнацького віку, психології професійного становлення особистості сприяє поглибленню педагогічної, психологічної, методичної компетенцій, удосконаленню вмінь викладати обраний предмет у традиційних та інноваційних загальноосвітніх закладах, а також у вищій школі.

Особливої уваги потребує психологічна підготовка майбутнього фахівця української філології. Опитування, інтерв'ювання, бесіди з магістрантами, викладачами підтверджують положення про те, що курс психології у педагогічному університеті більшою мірою виконує загальноосвітню, ніж професійно-спрямовану функцію і, на жаль, не створює цілісного уявлення про психологію людини. Водночас 76% опитаних студентів магістратури (Тернопільського НПУ, Луганського НПУ, Миколаївського ДУ, Уманського ДПУ, Глухівського ДПУ) відзначають, що саме до вчителя-словесника звертаються за життєвою порадою і учні, і батьки. Отже, майбутній педагог має уважно вивчати внутрішній світ дитини, дорослої людини, їх інтереси, здібності, характер.

Навчальний курс із психології вищої школи спрямовуємо на вдосконалення психологічної компетенції, тобто на вивчення особистості в контексті психологічної культури, психолого-педагогічних прийомів навчання, спілкування, формування вмінь на творче застосування можливостей особистісно-діяльнісного підходу в навчанні, на розуміння своєрідності психологічного аналізу вчинків і діяльності студентів; засвоєння знань про психологічні особливості студентського віку та науково-психологічних основ становлення особистості протягом навчання, опанування науковими методами діагностики індивідуальних психологічних особливостей студента та показників його

особистісного і професійного зростання, на активізацію самопізнання та професійно-педагогічного самовдосконалення. У сучасних соціокультурних умовах загострюється потреба у знаннях основ соціальної психології, етики ділових стосунків.

Удосконалення лінгвістичної, мовної та інших видів компетенцій продовжується під час опанування курсів лінгво-методичного блоку, зокрема такими курсами: “Актуальні проблеми сучасного мовознавства”, “Методологічні основи дослідження лінгвістичних об’єктів”, “Методика проведення філологічних досліджень”, “Методика викладання української мови у вищій школі”. Студенти знайомляться з новою інформацією в галузі лінгвістики; поглиблено вивчають структуру української мови, особливості її функціонування в синхронічному і діахронічному аспектах; зацентровують увагу на прикладному характері української мови як засобу самоформування й самовираження особистості, на розвитку культури мови, мислення, формуванні почуття мовного обов’язку національно-свідомої особистості в суспільстві; вчать здійснювати критичний аналіз різних соціо- і психолінгвістичних концепцій; опановують методологію, методику і практику науково-дослідницької діяльності в цій галузі, навичок викладання лінгвістичної теорії й актуальних проблем українського мовознавства в освітніх закладах різних типів.

Зокрема, курс “Актуальні проблеми сучасного мовознавства” подає двовекторний аналіз мовознавчих поглядів щодо становлення української мови у просторі й часі: здійснюється характеристика основних етапів розвитку української мови й мовознавства; з’ясовуються підходи А.Кримського, І.Огієнка, І.Свенціцького, С.Смаль-Стоцького, Є.Тимченка, Л.Булаховського, Ю.Шевельова, О.Горбача, В.Русанівського, В.Німчука, Г.Півторака, О.Тараненка стосовно низки актуальних проблем мовознавства; пропонується студіювання праць з української діалектології, етнолінгвістики, фонетики і фонології, опрацьовуються питання співвідношення та взаємозв’язку лексикології та фразеології, словотворення та морфології української мови; розглядаються сучасні підходи до вивчення різних рівнів української літературної мови.

На заняттях з курсів “Методологічні основи дослідження лінгвістичних об’єктів”, “Методика проведення філологічних досліджень” скеруємо увагу студентів на аналіз сучасних методів, прийомів і процедур лінгвістичних досліджень: поглиблюємо знання молодих дослідників про описовий метод, спрямований на з’ясування особливостей будови і функціонування мовних одиниць з урахуванням різних перехідних випадків; дистрибутивний аналіз як метод вивчення властивостей мовних одиниць на основі контексту; трансформаційний аналіз як закономірну зміну основної мовної моделі на вторинну мовну структуру; компонентний аналіз. Виконання проблемно-пошукових завдань вибудовуємо за дискурсивною методикою як джерелом логічних міркувань, детальніше розглядаємо порівняльно-історичний метод як цілісний комплекс дослідницьких прийомів відносної хронології, зовнішньої та внутрішньої реконструкції, ширше застосовуємо зіставний метод як науковий прийом порівняння двох і більше мов з метою пізнання їх подібності і відмінності та методи математичної лінгвістики. Для аналізу регіонального мовного матеріалу використовуємо лінгвогеографічний метод та лінгвістичне картографування.

Використовуються ці методи і при викладанні методики викладання української мови у вищій школі. Розгляд новітніх технологій представлення сучасної української літературної мови на основі досягнень лінгводидактики, передового досвіду учителів, викладачів-словесників вищих навчальних закладів, розвиток мовної, соціокультурної, функціонально-комунікативної компетенцій студентів – така мета цього лекційно-практично-лабораторного курсу. У професійний простір магістранта важливо включити актуальні теми і питання, що стосуються опанування сучасних підходів до вивчення лексико-семантичних категорій на функціональній основі, української фонетики та орфоєпії, здобутків і граматичної науки, ефективних методів вивчення морфології, синтаксичної будови мови. Курс спрямовується на формування потреби у вдосконаленні професійних здібностей, розвиток умінь доцільно обирати форми, методи і прийоми організації навчання відповідно до теми, мети, складності і значущості навчального матеріалу; розробляти конспекти лекцій і

практичних занять; добирати систему завдань, навчальну, навчально-методичну, наукову, довідкову літературу; створювати і використовувати різні види наочності, комп'ютерні програми, електронні посібники; організовувати самостійну, індивідуальну, науково-дослідну роботу студентів; використовувати інноваційні, інформаційні технології; здійснювати виховну функцію тощо.

Мета літературознавчої підготовки магістра – розвиток духовного світу особистості, створення умов для формування внутрішньої потреби в неперервному вдосконаленні та реалізації творчих можливостей. Розвиток літературної компетенції майбутніх педагогів-дослідників відбувається при поглибленому вивченні окремих аспектів фольклористики, історії української літератури і сучасного літературного процесу в контексті вітчизняної та світової історії й культури з опорою на новітні досягнення в галузі літературознавства, філософії, психології; засвоєння методології, методики і практики проведення науково-дослідної діяльності в галузі фольклористики й історії української літератури і викладання відповідних курсів у вищій школі, гімназіях, колегіумах, ліцеях. Важливо, щоб викладання літературознавчих дисциплін носило професійну, розвивальну, гуманітарно- і духовно-виховну спрямованість.

Необхідність курсу методики викладання української літератури у вищій школі визначається потребою в оволодінні майбутніми викладачами української літератури методичними аспектами проведення занять, технікою, формами, методами організації навчального процесу в педагогічному університеті. Завдання курсу передбачаємо у збагаченні досвіду майбутніх педагогів на основі досягнень філологічної та педагогічної науки і практики, дослідницької роботи: з'ясуємо зміст і структуру, основні форми занять літературознавчих дисциплін у ВНЗ, поглибленого курсу української літератури в загальноосвітніх закладах нового типу; засоби педагогічної діагностики рівня знань, умінь і навичок студентської та учнівської молоді, особливості організації і керівництва самостійною навчальною і науковою діяльністю студентів і учнів. Роботу спрямовуємо на формування у магістрантів умінь моделювати навчальні заняття, організовувати самостійну, індивідуальну, науково-дослідну, виховну роботу серед студентів, учнів інноваційних закладів з урахуванням різних видів наочності, комп'ютерних продуктів.

Лекційні, практичні, лабораторні заняття ґрунтуються на сучасних підходах особистісно зорієнтованого навчання, будуються з урахуванням принципів наступності, системності, міжпредметних зв'язків та інтеграції, скеровують подальшу роботу на підвищення своєї педагогічної майстерності. Наповнення складових професійної компетентності потребує включення до курсу тем і питань, зокрема “Методичні аспекти і проблеми викладання основних розділів теоретико- та історико-літературних курсів”, “Психологічні основи навчання літератури”, “Педагогічні ситуації в художній літературі”, “Робота з філологічного аналізу тексту” та ін.

З'ясовуючи особливості, наприклад, першої з вищезазначених тем, розкриваємо сучасні підходи до викладання курсів “Вступ до літературознавства”, “Теорія літератури”, “Усна народна творчість”, “Історія української літератури”, “Літературне краєзнавство”, їх зв'язок з іншими філологічними дисциплінами, курсами естетики, філософії, культурології, психології, труднощі й особливості викладання з метою вироблення наукової позиції, формування у студентів умінь професійного читання художніх текстів, навичок самостійної роботи з науковою літературою (конспектування, реферування і т. п.), критичної оцінки наукових ідей, суджень, концепцій, а також різних інтерпретацій літературних творів.

Розглядаючи ознаки художнього тексту і принципи його побудови, різні способи вираження авторської позиції у творі, розкриваючи смисловий діапазон художнього слова, виявляючи своєрідність добору і використання мовленнєвих засобів, майбутні фахівці поглиблюють навички лінгвістичного “бачення” художнього твору, навчаються здійснювати лінгвістичне коментування, логічно обґрунтовують оцінку ідейно-художнього змісту тексту, розвивають навички асоціативного мислення, опановують закони вживання лексичних, фонетичних, словотворчих, граматичних засобів мови в художньому тексті і, власне, сприймають твір як цілісне явище мистецтва слова.

Аудиторні форми навчання варто збагатити: розвиваємо уміння студентів доцільно обирати форми, методи і прийоми організації навчання відповідно до теми, мети, складності і значущості навчального матеріалу; розробляти конспекти лекцій, практичних занять, уроків; готувати систему діагностуючих

завдань, навчальну, навчально-методичну, наукову, довідкову літературу; створювати й використовувати різні види наочності, комп'ютерні програми, електронні посібники; організовувати самостійну, індивідуальну, науково-дослідну роботу студентів тощо. Тематика індивідуальних завдань має включати реферування, конспектування, рецензування, анування різних текстів, розробку практикумів професійного спілкування в реальних і модельованих умовах, конструювання технічних засобів для виконання лексичних, фонетичних, орфоепічних та ін. вправ тощо.

Найважливішим системостворюючим механізмом індивідуального професійного становлення є магістерське дослідження – самостійна науково-дослідницька робота, спрямована на аналіз перспективних і актуальних проблем, розкриття творчого потенціалу виконавця, його вмінь інтерпретувати різні концепції і теорії, здатності до творчого осмислення аналізованого матеріалу, вияву ступеня володіння професійною мовою.

Науково-дослідницька діяльність магістранта передбачає розгляд мовно-літературних проблем, розробку змісту і технологій навчання й виховання, моделювання авторських програм з фахових предметів, методичних систем, засвоєння методів проведення наукових досліджень в учнівському і студентському колективах. На цьому етапі підготовки в педагогічному університеті зростає необхідність у дослідницьких лабораторіях, створенні бази магістерських робіт. Майбутньому викладачеві необхідно вміти володіти методикою проведення науково-педагогічного експерименту, використовувати під час проведення наукових досліджень сучасні технології, обробляти й аналізувати отримані результати, конспектувати, цитувати, анувати, рецензувати, складати тезаурус, виконувати бібліографічну роботу із залученням сучасних інформаційних технологій; інтерпретувати різні концепції і теорії, творчо осмислювати аналізований матеріал.

Оволодіння магістрантами сучасними освітніми технологіями, методикою проведення занять з фахових дисциплін, набуття досвіду самостійної, науково-методичної, організаційно-керівної діяльності, культури педагогічного спілкування, умінням застосовувати набутий досвід у професійній діяльності та

подальшій самоосвіті, формування інтегративного стилю мислення, необхідного вчителю-досліднику має відбуватися під час педагогічної практики в закладах освіти нового типу, а також при фахових кафедрах у педагогічному університеті.

Завданням практиканта на цей період є ознайомлення з нормативно-правовою базою, науково-методичним забезпеченням навчально-виховного процесу; функціональними обов'язками й формами діяльності (навчально-предметною, науково- і організаційно-методичною, психолого-педагогічною, культурно-просвітницькою, виховною) вчителів-словесників, викладачів мовознавчих дисциплін, передовим педагогічним досвідом; формами організації навчально-виховного процесу; психологічними основами навчання в закладах освіти нового типу і вищій школі, психолого-педагогічними особливостями студентського віку; особливістю навчальної, науково-дослідницької роботи викладача; організацією індивідуальної, самостійної роботи студентів; професійною, розвивальною і гуманітарно-, духовно-виховною спрямованістю навчальних дисциплін у вищому навчальному закладі; своєрідністю лекцій, практичних, семінарських занять; інноваційним досвідом ВНЗ щодо впровадження освітніх технологій на заняттях з лінгвістичних дисциплін. Магістранти проводять усі заняття з фахової дисципліни, передбачені навчальним планом; розробляють і апробують експериментальну методику з проблеми дослідження.

Зміст і організація практики будується на принципах науковості (відбір змісту занять у різних типах освітніх закладів з урахуванням закономірностей педагогіки і психології, сучасних вимог дидактики); креативності (актуалізація і стимулювання творчого підходу магістрантів до проведення занять з опорою на розвиток суб'єктів навчання), врахування наукових інтересів магістрантів.

Виконання дослідницьких завдань під час навчально-пошукових і педагогічних практик дають можливість магістрантам урізноманітнити заняття і виховні заходи зі студентами-філологами. Зокрема, курси поглибленого вивчення української мови і літератури доцільно підсилюємо етнокультурознавчим аспектом як засобом духовного й естетичного виховання, більше уваги приділяємо філологічному і педагогічному розгляду рідного

слова у фольклорному і художньому тексті, зіставному аналізу, комунікативному аспекту.

Гострих проблем у магістерській підготовці залишається чимало: проблема набору, відбору, підвищення якості навчально-методичної продукції для підготовки магістрів. Очевидно і те, що для педагогічної роботи потрібний особливий склад душі, схильність до роботи зі студентською молоддю.

Отже, освітньо-кваліфікаційний етап підготовки магістра педагогічної освіти (викладач української мови або літератури) передбачає широку ерудицію в основних галузях гуманітарного знання, володіння фундаментальною науковою базою, опанування логіки розвитку наукового знання, психології наукової творчості, оволодіння професійними вміннями і навичками викладання обраного предмету, методикою підготовки і проведення різноманітних форм навчальних занять у закладах різних типів з урахуванням закономірностей педагогіки і психології, сучасних вимог дидактики, власних наукових інтересів.

В статье рассматриваются особенности учебной и научной составных магистерской подготовки на факультетах украинской филологии высших педагогических учебных учреждений.

Ключевые слова: магистерская подготовка, украинская филология, формы обучения, научно-исследовательская работа.

The features of educational and scientific elements of training future magisters on faculties of Ukrainian philology in High Pedagogical Educational Establishments are discovered in the article.

Key words: master's degree preparation, Ukrainian philology, forms of teaching, research work.